

16 лютого в Будинку кіно відбулася презентація повнометражного документально-публіцистичного відеофільму (54 хв., колір) **Бориса Савченка «Під чужим ім'ям»**. Цим фільмом Національне Космічне Агентство України і кіностудія «Золоті Ворота» започаткували серіал «Космос в особах» про наших земляків, які зробили визначний внесок у дослідження людством космічного простору.

Український аристократ Юрій Шаргей все життя прожив під чужим прізвищем Кондратюка, щоб вижити і займатися наукою в країні пролетарів

За розрахунками полтавчанина Юрія Кондратюка-Шаргея американці вперше в історії планети висадилися на Місяць і назвали цей шлях «Трасою Кондратюка». Напевне, вони довго ще не змогли б цього зробити, якби не книжка «Завоювання міжпланетних просторів», видана вченим у 1924 року в Новосибірську власним коштом, що випадково потрапила до бібліотеки Конгресу США. Американці скористалися деякими «божевільними» для 20-х років ідеями, наприклад про багатоступінчасту ракету-носія, а також цілком точними розрахунками траєкторії польоту на природний супутник Землі і висадки на нього.

У фільмі розповідається про людину, яка рано втратила батьків, не могла завершити вищу освіту, не могла легально займатися єдиною справою свого життя, не могла жити на рідній землі, на планеті Земля. Не мог-

ла, бо, вочевидь, «старший брат» змусив його бути зеком, потім передчасно піти у небуття, та ще так, що не збереглося хоча б горбочка на місці поховання. Ніхто не знає, де воно.

Але колишній білий офіцер встиг багато як вчений, хоча провчився тільки в Полтавській гімназії та кілька років в Петербурзькому політехнічному, звідки його мобілізували на Першу світову. Важко сказати, наскільки б раніше почала свій зоряний шлях вітчизняна космонавтика, якби його життя склалося інакше і якби його використали як вченого. Геній і влада — одвічна філософська проблема, яку на конкретній гіркій долі намагається осмислити цей фільм. У картині знялися колоритні особистості: головний конструктор ракет і космічних апаратів України та Росії В.Уткін, учень, співробітник і однополчанин Кондратюка Б.Романенко, колишній викладач Академії імені Жуковського, двоюрідний брат і біограф головного героя А.Даценко, колишній співробітник ПРД'у Л.Брюкнер з Новосибірська, перший космонавт незалежної України Л.Каденюк та ін.

Заглянути у дзеркало екрану

Бориса Савченка на початку його режисерської кар'єри вразили новели Григорія Косинки. Щойно звільнена від заборони, проза вабила вичерпною лаконічністю фрази, влучністю і місткістю змісту, було в ній щось ґрунтовне й непорушне, як і селяни, письменником зображені. Короткометражний фільм «**Політика**» (дипломна робота випускника режисерського відділення КДІТМ ім.І.Карпенка-Карого) візуально точно відтворив двадцять років в українському селі, задля чого доклав зусиль і кінооператор-дебютант Олександр Ітигілов, зображав непростих людей в історично переломний момент. Спілка письменників України запропонувала режисерові продовжити роботу над творами Косинки. Це збігалось з його намірами, але реалізувати їх він не зміг — кермо радянського суспільства вже розверталося до застою з його запереченням національних цінностей.

Молодий, енергійний Борис Савченко поринає в іншу стихію — стверджувальну. Це не була кон'юнктура. Це була робота, яку він чесно виконував у запропонованих обставинах. На Київській кіностудії імені О.Довженка, де з'явилося відділення телевізійних фільмів, на замовлення Державного комітету з телебачення він ставить телевізійні фільми (по п'ять-сім серій кожен). У них розповідалось про спорудження Волго-Донського каналу («**Пам'ять землі**», 1976), про зведення взірцевого Комсомольська-на-Амурі («**Мужність**», 1981). Звичайно, режисера вабили реальні люди, а не лаковані постаті, він прагнув розповідати про людські долі й характери, а не прославляти пароксизми радянського ентузіазму.

1980 року Борис Савченко створює один із своїх най-

кращих фільмів (також телевізійний) — «**Ще до війни**» за твором Віля Ліпатова. Віль Ліпатов, письменник точного психологічного письма і соціально-проблемного спрямування, став одноступенем режисера, хоча його проза й не була легкодоступною для екрану. Успіхові сприяло і те, що сценарій для фільму написав інститутський учитель режисера Артур Войтецький. 1986 року режисер екранізує новий твір Віля Ліпатова «**Ігор Савович**», в якому вже відчувалося дихання перебудови. 1985 року — «**Легенда про безсмертя**», в центрі якого — постать письменника і журналіста Олексі Борканюка. А наступного року екранізував твір Івана Васильєва «**Земляки**» про секретаря сільського райкому партії, який уособлював недалекі переміни в суспільстві, заговоривши про моральні якості людини. Слід зауважити, що 80-ті — це був період виховання літературою, творами загострених моральних колізій.

Віддавши належне російській літературі, Борис Савченко шукає якісно новий матеріал для втілення. Звертаючись до української класики, зокрема, він знаходить тих людей, які за радянських часів ігнорувалися — дореволюційну інтелігенцію. Адже саме вона несла прогресивні погляди, національну свідомість і людську гідність, прагнення самореалізації.

1990 року виходить на екрани «**Меланхолійний вальс**» за творами Ольги Кобилянської. І глядачі побачили на екрані жінку початку століття з її складним духовним світом: вона в несприятливому для своїх поривань середовищі прагне до незалежності, страждає від нерозділеного почуття і переплавляє своє страждання на літературні шедеври. Три героїні

фільму (актриси Інна Капінос, Світлана Круть та Марина Поліщук) втілювали триєдність душі — її жіночність і прагнення домашнього затишку, її неспокій і творчі шукання, її непокірний дух і прагнення ламати усталене життя.

Ще через два роки з'являється фільм «Для домашнього огнища» за твором І.Франка, який відкриває глядачеві не хрестоматійного автора «Каменярів», навіть не витонченого лірика, автора широковідомого «Зів'ялого листа», а письменника-психолога, якому важило показати роздвоєння людської душі в образі доброчесної дружини капітана армії Австро-Угорської імперії. Зіграти її випало польській актрисі Ханні Дуновській. Сам же капітан Антон Ангорович став жертвою власного засліплення. Він сприйняв як образу власної честі повідомлення товаришів про те, що його

дружина займалася вербуванням українських дівчат до борделів Туреччини. Зрештою, оця нездатність Анелі сказати чоловікові непривабливу правду про себе і його засліпленість приводять до трагедій — свого кращого товариша він вбиває на дуелі, гине зрештою і дружина. Напруження трагічної колізії режисер досягає завдяки психологічній точності в зображенні героїв фільму. Скажімо, Анатолій Хостікоєв переконує в тому, що його Антон є доброю людиною, взірцевим чоловіком і батьком, і разом з тим жорстоким, адже він вбиває свого кращого товариша тільки за те, що той сказав йому гірку правду. Оця психологічна складність, мінливість, життєва переконливість притаманні й для Ханни Дуновської, Наталі Сумської, Валерія Легіна, Олексія Богдановича, Богдана Бенюка та інших акторів, які знялися у фільмі «Для домашнього огнища». Вміння вибрати і спрямувати актора — характерна риса режисури Бориса Савченка.

Потім у творчості режисера (і не тільки в нього) виникла тривала пауза, спричинена економічною кризою українського кіно. Проте Борис Савченко не полишив справу свого життя. Впродовж останніх років він очолює Гільдію кінорежисерів при Спілці кінематографістів України, працює над проблемами авторського права в кіно, веде курс кінорежисури в КДІТМ ім.Карпенка-Карого. І щойно завершив документальний фільм за сценарієм Ігоря Малишевського «Під чужим іменем».

Борис Савченко відповідає на запитання нашого журналу

— Борисе Івановичу, досі ми знали вас як постановника ігрових фільмів. Сьогодні ви реалізували документальний. Дещо несподівано. Розкажіть про задум, про передісторію фільму. Чому вас зацікавив Юрій Кондратюк?

— Це сталося випадково і, може, закономірно. Документальним кіно я не займався ніколи і не збирався займатись. Художнє кіно мене цілком задовольняло. Мені було цікаво, здавалося, мені ще працювати і працювати, бо я ще так мало зробив із того, що сподівався зробити в кіно. Та сталося так, що я три картини розпочав на кіностудіях різних країн, і жодної не вдалося закінчити.

— Які саме?

— В Латвії на їхнє замовлення і за їхнім сценарієм фільм «Лінда». В нас була інтернаціональна група — актори з Німеччини, Польщі, Латвії, Естонії, Литви, України, Росії. Прекрасний сценарій Марії Шептунової: психологічний детектив, де все вибудовано: образи, характери — я такого викінченого матеріалу ще не мав у руках.

Встигли завершити вісім знімальних днів, як стався обвал цін. Оскільки

було два спонсори — латвійський і український, і коли кошти закінчилися, вони сказали: «Тепер, пане режисер, їдьте до своїх і везіть гроші». Я приїхав до Києва, а нашого спонсора напередодні викинули у вікно з лікарні. Отже, нічого не залишилось. Досягли домовленості про спільну роботу в Іспанії — вже з іншим фільмом. Але коли почали складати угоди — нічого не вдалося зробити. Радянсько-іспанський договір вже втратив чинність, а між Україною та Іспанією його ще не було укладено. Якесь невезіння.

Я почав знімати «Дорогою ціною» на Одеській кіностудії. Але й цього фільму не вдалося завершити, і від того особливо боляче, тому що ця робота мені особливо дорога.

Я свідомо не передивлявся давнього однойменного фільму Марка Донського, аби він не впливав. Проте збереглося дитяче враження і відчуття, що твір Михайла Коцюбинського, побачений очима Марка Донського, — романтизований. Все значно жорстокіше і глибше. Глибина твору Коцюбинського мене вражала. На той час — початок 90-х — важливо було

розібратись з тими проблемами, які порушувались у творі. Нова держава створювалась, незалежність — а що воно таке? Куди нас весь час тягли? Нам завжди щось заважало, хтось втручався у наші справи, переінакшуючи на своє. Чому так? Чи то в нас не було чіткого уявлення, що нам треба? Твір «Дорогою ціною» зацікавив мене тим, що його герой шукає свободу. Взагалі, чи вона є, ця свобода? Що це таке? Це забаганка? З'ясувалось, що у кожного своє розуміння свободи, а особливо у нас, українців, оскільки ми такі об'ємні, завершені, люди із власним, досить чітким, світосприйняттям, яке обстоюється. Навіть у чоловіка і дружини — різне уявлення про свободу.

На цьому матеріалі мені хотілося показати уявлення про свободу через наш національний менталітет.

— А хто мав грати Остапа Мандрику?

— Олег Стальчук з театру імені Франка. Цей актор ще не розкритий. В ньому є щось холоднувате, монгольське — а це в українців буває. Він мені дуже підходив. Він, як і Остап, — степняк, з цієї крові, з цієї землі. В рідному селі Остапа образили, при-

■ Режисер Борис Савченко на зйомках фільму «*Легенда про безсмертя*». 1985.

■ Кадр із фільму «*Меланхолійний вальс*». Режисер Борис Савченко. 1990.

низили, і він іде за Дунай, на Січ, щоб там набратися волі, відчуття свободи, аби повернутися і помститися своїм кривдникам. Коли я почав розбиратися — хто ж він? Головне для нього — прийти і принизити, щоб довести, що він значиміший. Не себе розкріпостити, а довести ворогові, що твоє зверху.

Соломія іде за ним. Він своїм аж звичайним бажанням свободи полонив її. І коли вони вийшли в степ, а до кордону ще далеко, поставили халабуду, і вона починає заводити город, вона вже на землі, маже глиною курінь і вже готова тут народити ціле село дітей, розвести господарство. Для жінки це і є уявлення про свободу.

І цигани. Ну хто тільки не заздрив циганській свободі! Які вони вільні, розкуті! Як їм вдається триматися купи, нести своє, і діти їхні продовжують цю традицію! Як їм це вдається? Але цигани живуть свободою, яка не передбачає свободи інших — вони можуть когось позбавити свободи, аби самим жити так, як вони живуть. Це паразитизм. Коли вони вкрали коні, порізали їх, вони діяли, як хижаки. Вони не вписались у крок людства, і це робить їх небезпечними. Але це в житті є — так вони влаштовані.

Селяни, які трудяться на землі й моголами здобувають добробут, згуртувалися і вирішили помститися. І битва в плавнях була жорстокою.

Мені дуже цікаво зіставити такі різні уявлення про свободу.

Картина мала бути зашифрованою, адже і твір Коцюбинського насичений таїною. Те, що написано, — не

вся розповідь. Дуже багато в цьому творі підтексту, який тебе переслідує. Твір багатомірний.

— *І чому цей фільм не вийшов?*

— Зняли ми більше половини. Почалась осінь, актриса Наталя Петрова, яка грала Соломію, поїхала до США. Зйомки зупинились.

— *І немає можливості завершити фільм сьогодні?*

— Дуже хочеться. Та й актриса телефонувала мені, аби сприяти закінченню фільму. Ми вже зняли сцени у плавнях, у Білгород-Дністровську, залишилися — в павільйоні і турецький комплекс. Але вже минуло три роки. То чи можна вставляти зняте сьогодні в ті готові частини? Уже інші обличчя, інша нервова й інтелектуальна реакція актора на події...

Так я сидів-сидів, чекав-чекав. Ми у Спілці кінематографістів зайнялися пошуками роботи для режисерів через нашу професійну Гільдію. З'явилась ідея фільмів про людей, які уклали Україну. Виявилось, що люди, завдяки яким відбулися космічні польоти, — це переважно вихідці з України. А в моєму житті був цікавий випадок — якось Іван Миколайчук познайомив мене з Олесем Терентійовичем Гончарем, який згадав про Юрія Кондратюка, стверджуючи, що цей унікальний винахідник насправді має інше прізвище, тільки про це заборонено згадувати. І от через багато років я пригадав ту нашу розмову і зацікавився цією людиною. Хоча я не документаліст, але почавши вивчати матеріал, відкрив захоплюючу картину. Дуже багато з того, що стверджувалось в офіційній біографії, виявилось сумнівним. В

процесі роботи над фільмом вдалося встановити багато деталей, невідомих фактів. Взяти хоча б арешт 1930 року і звільнення 1932. Арештували його на Алтай, де він працював як інженер, а з ув'язнення його визволив Серго Орджонікідзе. Як це сталося? Орджонікідзе родом з Владикавказа, а саме в тому місті Юрій Кондратюк збудував найбільший у Європі елеватор для кукурудзи (1928 рік), після чого поїхав на Алтай. Коли почали планувати електрифікацію Криму, вітрові електростанції, Орджонікідзе згадав про талановитого інженера-конструктора і посприям, щоб його повернули до суспільно корисної праці. Будівництво такої станції в Криму вже завершувалося, коли Орджонікідзе було вбито, тож Кондратюк опинився без підтримки. Через Шагрея-Кондратюка, через його біографію, поневіряння ми можемо бачити історію нашого народу, найталановитіших його представників. Тепер я хочу продовжити роботу над фільмом, оскільки далеко не все висвітлено. Потрібно одержати доступ до ще не опублікованих матеріалів в архівах СБУ, які стосуються Кондратюка, і до матеріалів урядової комісії, яка в 1967 році за дорученням ЦК КПУ вивчала ці документи, проте висновки цієї комісії, як і самі документи, за наказом В.Щербицького було заборонено, і слідів їхніх поки що не виявлено. Фільм прийме вигляд версії, яка підтверджуватиметься документами.

У мене є 74 касети відзнятого матеріалу. Сьогодні я шукаю кошти, щоб зробити п'ятисерійний фільм про Юрія Кондратюка.